

לשוננו לעם

עורך: משה פלורנטין

מתוך

כרך נח, תשס"ט-תש"ע

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

בין לשון המקרא ללשון ימינו

מבוא

במאמר זה יושוו היבטים אחדים בלשון המקרא ובלשון ימינו, ובהשוואה זו יידונו הצדדים השווים והשונים בתקופות הלשון האלה. חמש הנחות יסוד ינחו את הדיון: (א) לשון ימינו עשויה סגנונות סגנונות בדומה ללשון המקרא; (ב) רב המשותף באוצר המילים ללשונו וללשון המקרא, ברם חלו בו הרבה שינויים: משמעויות השתנו, מילים אבדו, ונוספו מילים חדשות רבות, חלקן שאולות; (ג) אופי התחביר המקראי הוא היוצר את עיקר הזרות מלשון ימינו; (ד) המערכות הדקדוקיות האחרות, הפונולוגית והמורפולוגית, שונות וגם שוות; (ה) הנגישות לשני סוגי הלשון שונה. המסקנה הסופית תהיה שלשון המקרא אינה כה שונה מלשון ימינו, אבל זרותה ניכרת מאוד.

א. הלשון עשויה סגנונות סגנונות

לצורך הדוגמות וההסברים אצטט כאן שבעה פסוקים מפרק א בספר במדבר, שלושה מראשית הפרק וארבעה מהמשכו. אחריהם יובא טקסט מלשון ימינו.

[א] וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר.

[ב] שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם.

[ג] מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן.

[מז] והלויים למטה אבתם לא תתפקדו בתוכם.

[מח] וידבר ה' אל משה לאמר.

[מט] אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל.

* הדברים הוצגו לראשונה בכינוס "טקסטים עתיקים בלבוש חדש", שהתקיים באוניברסיטת בראיילן ב-19 במאי 2009, ובשינויים אחדים בכינוס "העברית שפה חיה" במכללת אורנים ב-1 בפברואר 2010. הדוגמות מן המקרא לקוחות מן הפרשה ומן ההפטרה של אותו שבוע שבו נישאה ההרצאה לראשונה.

[נ] ואתה הפקד את הלויים על משכן העדת ועל כל כליו ועל כל אשר לו המה ישאו את המשכן ואת כל כליו והם ישרתוהו וסביב למשכן יחנו

שתי קבוצות הפסוקים מזמנות לנו הבחנה בין משלבים. בשתייהן יש דיבור ישיר לעומת סיפור מסגרת: פסוק א הוא סיפור המסגרת, ואילו פסוקים ב-ג הם הדיבור הישיר; פסוקים מז-מח הם סיפור המסגרת, ופסוקים מט-נ הם הדיבור הישיר. כך גם בלשון ימינו. הדוגמה שלהלן לקוחה מ"חמסין וציפורים משוגעות" מאת גבריאלה אביגור רותם (תל-אביב 2001, עמ' 103):

אורה נושמת עד סוף הריאות ומשחררת אוויר בנשיפה ארוכה.
 "חשבתי שאמאשלך [כך] אוהבת את אבא שלך" אני לא מתאפקת.
 "זה עבר לה" אורה מגששת בתוך המגרה, שולפת מבין מגבות-המטבח חפיות-סיגריות מעוכה "עכשיו היא אוהבת רק את עצמה" היא מושכת בזהירות סיגריה "בואי נצא, אני מתה לעשן –"
 אנחנו עומדות ליד הגדר והיא מעשנת. את האפר היא זורה על פרחי גן-העדן. אני רוצה להעיר לה, אבל נזכרת במה שאמרת לי פעם, אפר, אמרתי, זה דשן, לכל הרוחות, אפר זה דשן טוב מאוד.

גם כאן יש הבדל ברור בין לשון הסיפור לבין לשון הדיבור הישיר. בשני המקורות יש צורת ציווי בלשון הדיבור: בלשון המקרא **שאו**, **הפקד**, וכן צורות יפעל המביעות ציווי: **תפקדו**, **לא תפקדו**, **לא תשא**, ובלשון ימינו **בואי נצא**, במשמעות 'הבה ונצא'. בשניהם הדיבור הישיר כולל גם היבטים אחרים: גיוון בלשון המקרא, כגון "המה ישאו את המשכן [...] והם ישרתוהו"; קיטוע ולשון דיבורית בדוגמה לעיל, כגון "חשבתי שאמאשלך אוהבת את אבא שלך" (הש': אימא שלך, אביד), "זה עבר לה", "אפר [...] זה דשן" (על השימוש בזה ר' להלן).

ראוי לשים לב כאן לעוד עניין סגנוני בולט המיוחד ללשון המקרא, והוא סדר הדברים: תחילה נאמר למשה לספור את כל בני ישראל לשבטיהם, ובהמשך הסיפור מדווח שאת הלוויים לא פקדו עמם, אבל אחר כך באה ההוראה המפורשת שאין למנות את בני שבט לוי עם המתפקדים. בסיפור בלשון ימינו סדר הדברים כרונולוגי ודבר נובע מדבר. גם אם משולב בו זיכרון עבר ("אבל נזכרת במה שאמרת לי פעם"), אין הוא פוגם בסדר הדברים. עורך לשון היה משנה את סדר הדברים המקראי ואומר שיש להציב את ההוראה הראשונה "אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל" (פסוק מט) מיד אחרי "מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן" (פסוק ג). וכבר אמרו חכמים: "אין מוקדם ומאוחר בתורה" (למשל בבלי פסחים ו ע"ב), שכן הם הכירו את דרכו זו של המקרא להציג את האירועים בסדר לא כרונולוגי. סידור כזה של דברים זר לקורא העברי בן זמננו.

כידוע, לשון השירה שונה מאוד מלשון הסיפור. אנחנו מכירים את השירות המקראיות בחומש, כגון שירת הים, ברכות בלעם, שירת האזינו וברכות יעקב, את שירת דבורה בספר שופטים, את דברי הנביאים ועוד, וגם היום נכתבת שירה עברית. סגנון השירה שונה שינוי עמוק מסגנון הסיפור ומסגנון הדיבור הישיר שראינו עד כה. מובאות כאן שתי דוגמות קצרות; הראשונה מדברי הנביא הושע:

לכן הנני שָׁךְ את דרְכְךָ בסירים וגדרתי את גְּדֵרָה ונתיבותיה לא תמצא (הושע ב, ח).

הפסוק אינו מובן כל כך: שָׁךְ כנראה מלשון משוכה, הצבת גדר, גבול, מכשול, **סירים** הם קוצים (ולא כלי בישול), **גדר** בלשון המקרא היא חומה נמוכה עשויה אבן, ו**נתיבות** הן "המקומות הידועים שיש בהם סימנים להכירה" (אבן עזרא). ועוד, הפסוק מתחיל בפנייה לנוכחת: **דרְכְךָ**, ובהמשך ננקטת לשון נסתרת: **גְּדֵרָה**, ו**נתיבותיה**, **תמצא**. זו דוגמה אחת, וכמוה יש רבות מאוד. ללא עזרת המפרשים לא נוכל להתמודד עם הטקסט השירי.

האם קושי זה מיוחד ללשון המקרא? הבה נסתכל בשיר "פיוט אקראי" מאת דוד אבידן (מתוך "ספר האפשרויות", ירושלים 1985, עמ' 37):

בְּנֶגְהַּ הַשְּׁקוּף שֶׁל הַצְּלִילִים
בְּחֶשֶׁךְ הַקְּרוֹב שֶׁל הַשֶּׁפָּה
אֲנִי פֶתְאוֹם שׁוֹמֵעַ שׁוֹב מִלִּים
מִתְאַרְגְּנוֹת לְמִשְׁימָה דּוֹמָה
לְצוֹף לְעֵמֶק הַטְּבָעִי שֶׁל הַלְשׁוֹן
אוֹגְדוֹת גְּדוּדִים מְבִיִּים וְכָל הַשְּׂאֵר
בְּמִהְרֵי־סוּתְרוֹת וְהֶרְאֵשׁוֹן
שֶׁצֶף בְּנִדְנוֹד קֶסוּם
הוּא זֶה שִׁישְׂאֵר וְגַם יִמְשִׁיד
בְּדָנִי בְּלִתִּי־מִגְבָּל וְלֹא חֶסוּם.

בשיר יש מטפורות ושימושים בלתי שגרתיים: נוגה שקוף של צלילים, חושך של שפה, מילים מתארגנות למשימה, אוגדות גדודים, לצוף לעמק, אוגדות במהירויות סותרות, צף בדוויי בלתי מוגבל, דוויי לא חסום. כל אלו ביטויים בלתי שגורים המצריכים עיון שונה במילים ובצירופיהן. וכך כותבת מאיה פרוכטמן על השיר:¹

השיר בנוי במתכונת שיריו המוקדמים יותר של המשורר, והצלילים והשפה, המבנים והמילים משמשים פה למטפורות, והמשורר נוכח בשיר כנביא הרואה חזון ("אני שומע שוב מילים").

1. לומר זאת אחרת, באר־שבע תש"ס, עמ' 87.

המשמעות של החרדה לעולם המילים והצירופים הלשוניים ומה שיתקיים מהם ניכרת גם כאן, אך מועלית בצורה מטפורית, כשדימוי המים ויכולת הציפה עליהם – וגם התהייה האירונית באשר לשאלה, מי הוא זה שלבסוף צף – המתקיים או המת, מצויה אף כאן, כשמדובר בשפה ובמילים.

בשתי הדוגמות, בלשון המקרא ובלשון ימינו, יש צורך בפרשנות מיוחדת לשירים, ואין להשתמש באותם כלי ניתוח שמשתמשים בהם כדי לפרש את הטקסט הסיפורי המדוע.

ניכר אפוא שסגנונות כתיבה שונים קיימים הן בלשון המקרא הן בלשון ימינו ושרכיביהם אינם שווים. יש הבדלים בין הדיבור הישיר לסיפור המסגרת, ויש הבדלים בינם לבין לשון השירה. עוד בולט שעריכת סדר הדברים במקרא שונה מלשון ימינו.

אין לנו עדויות על הלשון המדוברת בתקופת המקרא אלא מבעד למערכת האותיות, לניקוד ולטעמים. אמנם היום אנחנו יכולים לתעד לשון דיבור, והיא שונה שוני רב מן הלשון הכתובה ומעידה על הבדלים רבים יותר בין לשון ימינו ללשון המקרא, אבל מכיוון שהדיון כאן נסב על ההבדלים בין תקופות הלשון, ומבחינה מתודולוגית אין אפשרות להשוות בין מערכות הדיבור המלאות של לשון המקרא ושל לשון ימינו – בחרתי בלשון דיבור מצוטטת בתוך סיפור, המקבילה ללשון המופיעה במקרא. אבל בהמשך עוד אדון בלשון המדוברת.

ב. אוצר המילים

באוצר המילים המתגלה בפסוקי המקרא הנזכרים כל המילים ידועות פרט לכינוי **המה**, שאבד. כל שאר המילים מצויות גם בלשון ימינו, אבל חלקן שינו את משמעותן. אמנם **אוהל מועד** אינו מן הצירופים השגורים בעברית בת זמננו – הוא התייחד לאותו אוהל שליווה את בני ישראל בצאתם ממצרים, אבל המילה **אוהל** קיימת והמילה **מועד** קיימת במשמעות 'חג'. **בית אבות** אינו 'משפחה' בלשון ימינו אלא 'מוסד המיועד לזקנים'; משמעות המשפחה מובעת בימינו בצירוף **בית אב**. הפועל **נשא** הוא פועל שימושי בימינו, והוא מופיע שלוש פעמים בטקסט המקראי הנזכר, פעמיים במשמעות של מנייה, משמעות שאינה קיימת בלשון ימינו: "שאו את ראש [...]", "ואת ראשם לא תשא", ופעם במשמעות של נשיאה, סחיבה: "המה ישאו את המשכן"; המשמעות הזאת עדיין קיימת בעברית (למשל "הוא נשא את החייל הפצוע על גבו"). המילה **צבא** קרובה למשמעותה בימינו, שכן נמנים כאן רק הגברים "מבן עשרים שנה ומעלה". הפועל **הפקיד** שכיח בקשר לבנקאות בלשון ימינו, אבל במשלב גבוה יותר קיימת בו גם המשמעות של מינוי אדם לתפקיד או למשימה, כמו בפסוקים שבמקרא. **משכן** עברה תהליך של חילון

בלשון ימינו – זו מילה קיימת, שכיחה במיוחד בקשר למשכן הכנסת ולמשכן לאמנויות הבמה, אבל היא משמשת גם במשמעות 'אכסניה מכובדת' (במשלב גבוה), ובהגדרת מילון רב-מילים: "מבנה או בניין המיועד לשימוש מסוים או למטרה מוגדרת (ממלכתית, ציבורית, אומנותית וכד')".²

משמע, כל המילים המקראיות שבשבעת הפסוקים האלה מצויות גם בלשון ימינו, אבל בחלקן ההקשרים והמשמעויות השתנו. בטקסט מלשון ימינו המובא לעיל רוב המילים הן מקראיות. למעשה קל למנות רק את המילים שאינן מקראיות, כי שיעורן של המילים המקראיות גבוה, והן הרוב.

מלשון חכמים: **ריאות, משחררת, אוויר, נשיפה** (השורש מקראי), **אימא, אבא, שלך, מגירה, מגבת, חפיסה, עכשיו, זהירות, לעשן, גן עדן**.

המילים והצירופים החדשים ממש הם **מטבח, סיגריות, בזהירות, לכל הרוחות**. חלק מן המילים מן העבר שינו את משמעותן: **לעשן** הוא 'להעלות עשן' בתוספתא, ובלשון ימי הביניים 'להתקין מזונות משומרים', ושתי המשמעויות קיימות בעברית בת זמננו, אבל חדשה היא המשמעות שכאן: 'לשאוף עשן של טבק או של חומר אחר מסיגריה, ממקטרת או מסיגר לתוך הפה או לתוך הריאות ולפלוט אותו החוצה'. **מעוד** מצוי בלשון המקרא במשמעות 'כתוש' או 'תקוע', אבל המשמעות 'לחוץ', 'מחוץ', 'שמעכו אותו' מצויה רק בצורת הסביל הפנימי של הקל (**מעכו** ביחזקאל כג, ג) ולא בשם התואר. הפועל **מת** מצוי בלשון המקרא, אבל משמעות הרצייה – "אני מתה לעשן" – היא חידוש של העברית בת זמננו (תרגום שאילה מן הלעז). **גן עדן** כשם הפרח הוא חידוש, אם כי הצירוף נמצא כבר בלשון חכמים. הפועל **להעיר** הוא מקראי, אבל רק בלשון ימי הביניים נוספה לו המשמעות שכאן: 'הוסיף פרט שאינו שייך ישירות לעניין, אבל שיש בו חשיבות כלשהי', 'השמיע הערה', וזאת אחת המשמעויות הנפוצות בלשון ימינו, בצד המשמעות המקראית (הקצה, הפסקת שנתו של משהו). המילה **פעם** מקראית היא, אבל המשמעות 'לפנים', 'בעבר', 'לפני זמן רב למדי' היא חידוש הנובע מקיצור **פעם אחת** של לשון חכמים. גם המשמעות 'זבל כימי או אורגני' למילה **דשן** חדשה היא, שכן במקרא משמעותה 'יסמל השפע והטוב, בייחוד מזון או שמן' וכן 'אפר הקרבנות'.

ועוד שני פעלים אני מבקשת להעלות כאן שאינם מן הדוגמות לעיל, כדי להשוות את משמעותם במקרא למשמעותם היום: **התפרק** (שמות לב, ג) ו**התנצל** (שם לג, ו). **התפרק** בלשון המקרא פירושו 'הסיר מעליו' או 'נקרע ממקומו',

2. על תהליך החילון ראה גב'ע צרפתי, העברית בראי הסמנטיקה (אסופות ומבואות בלשון, ה), ירושלים תשס"א, עמ' 234–235; ה' קנטור, "על תופעת החילון בלשון ימינו והשלכותיה בהוראת העברית", העברית ככוח מאחד בחינוך היהודי בתפוצות, בעריכת א' אולשטיין, ד' זיסנווין וא' שוהמי, תל-אביב 1989, עמ' 157–172.

והיום פירושו 'נפרד לחלקים המרכיבים אותו', 'הפסיק לתפקד כגוף שלם ומאוחד, והאנשים המרכיבים אותו עזבו אותו' או 'התמוטט מפני שאבדה לו אחדותו או שלמותו' ואף 'התמוטט', 'לא החזיק מעמד' (בלשון הדיבור). **התנצל** במקרא פירושו 'פירק מעצמו', ואילו היום פירושו 'הביע צער או חרטה על מעשה, דיבור וכדומה וביקש עליהם סליחה' (הגדרות המשמעויות של העברית החדשה לקוחות ברובן ממילון רב-מילים).

מתוך הדוגמות המעטות האלה (הממצאים האלה נתמכים גם במחקרים רבים אחרים) נוכל להסיק: לשון ימינו שואבת את עיקר אוצר מילותיה מלשון המקרא, ואוצר מילים זה נפוץ במיוחד בשימוש היום-יומי; הממצאים נכונים לכל טקסט שייבדק.³ עם זאת העברית בת זמננו שילבה גם מילים מכל תקופות הלשון האחרות, העדיפה משמעויות שהופיעו בתקופות לשון אחרות, איבדה מילים, שינתה משמעויות רבות, בחרה במשמעויות מסוימות כשכיחות והרחיבה משמעויות אחרות. מילים רבות שאינן במקורות התחדשו בעברית בת זמננו, אבל רובן נבנות ברוח המקורות, ונשאלו בה גם מילים רבות מלשונות אחרות. שאילת המילים אינה חידוש של לשון ימינו. היא נהגה בכל תקופות הלשון העברית, וגם בלשון המקרא יש מילים שאולות רבות מאוד. שיעורן גבוה בלשון הדיבור וגם בלשון המדע והעיתונות המקצועית, אבל לא בלשון הספרות.

ג. תופעות תחביר

לשון ימינו משמרת הרבה מן הקווים התחביריים של לשון המקרא. הנה כמה עדויות לכך:

א. שם המספר וצייני הכמות קודמים לשם העצם:

בשנת **שש מאות שנה** לחיי נח בחדש השני **בשבעה עשר יום** לחדש ביום הזה נבקעו **כל מעינות תהום רבה** וארבת השמים נפתחו (בראשית ז, יא).

3. גביע צרפתי, "ניתוח אוצר המילים של העברית החדשה לפי הרבדים ההיסטוריים של הלשון", שי לחיים רבין: אסופת מחקרי לשון לכבודו במלאת לו שבעים וחמש, בעריכת מ' גושן-גוטשטיין, ש' מורג ושי' קוגוט, ירושלים תשנ"א, עמ' 311–336 (=כלשון עמי: עיונים בלשון העברית [אסופות ומבואות בלשון, א], ירושלים תשנ"ז, עמ' 111–134); א' (רודריג) שורצולד, פרקים בתולדות הלשון העברית, יחידה 9, תל-אביב תשנ"ד, במיוחד עמ' 24–26; R. Sivan, *The Revival of the Hebrew Language*, Jerusalem 1980, p. 27.

ובלשון ימינו: **שש-מאות תלמידים, שבעה-עשר בתמוז, תשעה במאי, תשעה לחודש/בחודש, כל מלחמות ישראל ועוד.**

ב. שם התואר בא אחרי שם העצם, וכינוי הרמז בא אחריהם:

בשנת שש מאות שנה לחיי נח **בחדש השני** בשבעה עשר יום לחדש **ביום הזה** נבקעו כל מעינת **תהום רבה** וארבת השמים נפתחו (בראשית ז, יא).
ויאמר משה אסרה נא ואראה את **המראה הגדל הזה** מדוע לא יבער הסנה (שמות ג, ג).

כך גם בלשון ימינו: **היום הראשון (ללימודים), אבן גדולה, תהום עמוקה, הפגישה המוצלחת הזאת.**

בלשון המקרא שם התואר וכינויי הרמז יכולים להתאים לנסמך או לסומך, כמו בדוגמות שלהלן. בדוגמה הראשונה **התורה** היא הרכיב המוגדר והכינוי **הזאת** מכוון אליה, ואילו בדוגמה השנייה הצירוף **ספר התורה** הוא הרכיב המוגדר, ולכן **הזה** מכוון אל **ספר**, שהיא עיקר הצירוף:

גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב **בספר התורה הזאת** יעלם ה' עליך עד השמך (דברים כח, סא).
והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה **בספר התורה הזה** (שם כט, כ).

וכך גם בלשון ימינו: **בגדי המורה החדש לעומת בגדי המורה החדשים.**

ג. ההתאם התחבירי בלשון ימינו ממשיך את הנהוג במקרא, בוודאי בהתאם שם העצם ושם התואר ובהתאם הפועל לנושא הקודם לו, לדוגמה: "והלויים למטה אבתם לא תתפקדו בתוכם", "המה ישאו" (על השוני נדון בהמשך).

ד. המושא הישיר המיועד מופיע בתוספת של **את**, כפי שניכר בדוגמות לעיל: "ישאו את ראש [...]", "את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא", "הפקד את הלויים", "ישאו את המשכן ואת כל כליו". גם בלשון ימינו מתמיד אותו שימוש: "אמאשלך אוהבת את אבא שלך", "אוהבת רק את עצמה", "את האפר היא זורה". והדוגמות רבות.

ה. הסמיכות שכיחה מאוד במקרא, לדוגמה: **אהל מועד, עדת בני ישראל, בית אבתם, מספר שמות, מטה לוי, בני ישראל, משכן העדת** ועוד מן הפסוקים לעיל. הסמיכות מתקיימת גם בלשון ימינו. בקטע שצוטט לעיל יש הרבה צירופי סמיכות: **סוף הריאות, מגבות-המטבח, חפיסת-סיגריות, פרחי גן-העדן.** כך נוצרים גם שמות חדשים, כמו **חיל התותחנים, חדר מורים,** ויש גם שימושים חדשים, כמו **תינוק מבחנה, ספריית המתנ"ס, כיתת חיילים.** גם בהקלטות של לשון הדיבור שכיחה הסמיכות, והיא פורייה מאוד.

ואף על פי כן תחביר לשון המקרא שונה מאוד מתחביר לשון ימינו, והתופעות להלן מעמידות הבדלים תחביריים ברורים בין הרבדים:

א. סדר הרכיבים השולט במשפט הפועלי בלשון המקרא הוא נשוא-נושא; הסדר החלופי משמש במיוחד במקרה שהנושא הוא כינוי גוף. דוגמות לסדר נשוא-נושא: "וידבר ה' אל משה", "תפקדו אותם לצבאתם אתה ואהרן". הסדר החלופי מצוי בדוגמות האלה: "יהלוי למטה אבתם לא תפקדו בתוכם"; "המה ישאו את המשכן [...] והם ישרתהו".

הסדר השולט בלשון ימינו הוא נשוא-נשא, כמו בדוגמות האלה: "אורה נושמת", "אני לא מתאפקת", "זה עבר לה", "אורה מגששת", "עכשיו היא אוהבת", "היא מושכת", "אני מתה לעשן", "אנחנו עומדות", "והיא מעשנת", "היא זורה", "אני רוצה להעיר". ברוב הדוגמות הנשוא הוא פועל בהווה, ובחלקן הנושא הוא כינוי; במקרים אלו זה הסדר הצפוי גם בלשון המקרא, אבל הסדר נשוא-נשא משמש בלשון ימינו גם שלא בתנאים אלו, למשל: "פניו של אבנר קדרו שוב", "הקריאה נשמעה מאחורינו", "לבי צנח בקרבי", "הרב"ט שלף סיגריה מן החפיסה והחזירה לאבנר", "אבנר הוציא מכיסו את קופסת הגפרורים. הרב"ט לקח אותה מידו" (יהושע קנז, התגנבות יחידים, תל-אביב תשמ"ז, עמ' 145).

ב. הצורות המהופכות וְיַפְעֵל (כגון וַיֹּאמֶר, וַיִּדְבֹּר), וְפָעַל (כגון וַאֲהַבְתָּ, וְשִׁמְרָתֶם) אינן משמשות בעברית בת זמננו. מערכת זו נעלמה כבר בלשון חכמים.

ג. בעקבות שינוי זה השתנו גם שימושי הזמנים של צורות הפועל, ובעברית בת זמננו הם דומים ללשון חכמים יותר מאשר ללשון המקרא: צורות פָּעַל מביעות זמן עבר, פעולה מוגמרת ועוד, צורות פִּזְעַל מביעות זמן עבר סיפורי, הווה או עתיד, וצורות וְפָעַל מביעות מודליות יותר מאשר זמן עתיד. לכן יש היום הבדל ברור בין "מתי את מתחתנת?" לבין "מתי תחתני?" – בשאלה הראשונה ברור לנו שהדבר יקרה בעתיד; בשאלה השנייה יש הבעת משאלה, והחתונה בוודאי אינה קרובה להתרחש (דוגמה ששמעתי מפי הדסה קנטור).

ד. כאמור לעיל, הסמיכות שכיחה בלשון המקרא, וכמוה גם כינוי הקניין הדבוק לשם העצם. דוגמות לסמיכות הובאו לעיל. הנה דוגמות לכינוי קניין מפסוקי המקרא הנזכרים: **משפחתם, אבתם, גלגלתם, צבאתם, ראשם, כליו**. הסמיכות ממשיכה להתקיים בלשון ימינו, אבל בצדה מצוי גם השימוש במבני הסמיכות הפרודה, כמו **הבית של משה, הרחובות של נתיבות, ובמבני הסמיכות הקרויה כפולה: ספריו של משה, עקבותיה של הילדה** – אם כי

4. הדוגמות הובאו מספר אחר כי אביגור רותם בחרה בגוף ראשון ובצורות ההווה לאורך הספר כולו.

שכיחותם מעטה בהרבה משכיחות הסמיכות הרגילה, הדבוקה. מבני הסמיכות הפרודה והכפולה היו נדירים מאוד בלשון המקרא, למשל: **מטתו של שלמה** (שיר השירים ג, ז).

כינוי הקניין הדבוק לשם העצם אינו כה שכיח בלשון ימינו. הוא מצוי בספרות ובמשלב גבוה של לשון הדיבור, והוא היה מצוי פעם בשמות קרובי משפחה, כגון **אבי, דודתו, סבתו**, אבל היום הוא מפנה את מקומו לשם + **של** נטויה, דוגמת **אימא שלך, אבא שלך**. הכינוי הדבוק מצוי בצירופים מיוחדים, דוגמת **אשה ורעותה**, והוא תדיר בציון תקופות חיים (**נעוריו, זקנתו**), בהבעת חלקיות (**חלקם, רובו**), רצון או יכולת (**יכולתו, רצונם**) ועוד.⁵ בכל שאר המקרים לשון ימינו נוטה להשתמש ב**של** נטויה לציון הקניין, לדוגמה **הספרייה שלכם, הציורים שלה**.

ה. כינוי המושא הדבוק היה שכיח בלשון המקרא בצד המושא הפרוד (**את** + כינוי דבוק); החבור הוא הרגיל, והפרוד מותנה ומועט.⁶ בדוגמותינו: **לצאתם, תפקדו אתם, ישרתהו**. שתי הדרכים נמצאות לפעמים באותו פסוק, למשל: **"וברכתני אתה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה והיתה לגוים מלכי עמים ממנה יהיו"** (בראשית יז, טז). בלשון הכתובה של ימינו, בספרות ובעיתונות, אמנם יש שימוש בכינוי חבור לפועל, אבל בהתניות ברורות: (א) השימוש השכיח ביותר בכינוי המושא החבור הוא בצירוף לשם הפועל, כגון **להוציאם, להפילו** (אבל יש שהכינוי מצוין את הנושא, למשל: **בלכתו, בהניחם**; (ב) שכיח פחות: בפעלים נטויים בעבר ובעתיד כאשר הוספת הכינוי הדבוק אינה גורמת לשינויים בתנועות היסוד של צורת הבסיס, לדוגמה: **הזמינו, תובילם**; (ג) נדיר ביותר: בפעלים שהוספת הכינוי הדבוק בהם גורמת להארכה או לקיצור של צורת הבסיס, כגון **ייקחנו, פגשתיו**.⁷ ראוי להעיר שרוב צורות כינוי המושא החבור הן של גוף שלישי ביחיד וברבים: **נשאה, הכרתיו, לשרתם**. בלשון הדיבור השימושים האלה נעלמים והולכים.

ו. האוגד השכיח בלשון המקרא הוא כינוי הגוף – **הוא, היא, הם, הן**, לדוגמה:

אלה קרואי (כתיב: קריאי) העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל **הם** (במדבר א, טז).

5. חגית אביעוז מפרטת את ההתניות לכך בעבודתה: נטיית המספר ונטיית הקניין בשם העצם בעברית בת־זמננו, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר־אילן, רמת־גן תשס"ד. ור' גם ק' דובנוב, "כינויי הקניין החבורים והפרודים של שם העצם בעברית המדוברת", בלשונות עברית 47 (תש"ס), עמ' 21–26.
6. P. Joüon and T. Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew*, revised English edition, Rome 2006, §125e.
7. מ' מוצניק, "המושא החבור בעיתונות", העברית שפה חיה, א, בעריכת ע' אורנן, ר' בן־שחר וג' טורי, חיפה תשנ"ג, עמ' 119–128.

ובני מררי למשפחתם מחלי ומושי אלה **הם** משפחת הלוי לבית אבתם (שם ג, כ).

והמן כזרע גד **הוא** ועינו כעין הבדלח (שם יא, ז).

גם בלשון ימינו יש שימוש באותו סוג אוגד, ומקומו בדרך כלל בין הנושא לנשוא. במקרים רבים הוא מותאם במין ובמספר לנשוא ולא לנושא, בניגוד ללשון התקנית, למשל: "המצב הביטחוני היא הסיבה העיקרית לבעיות הכלכליות" (ולא: המצב הביטחוני הוא הסיבה). יתר על כן, היום מתפשט כינוי הרמז **זה** כציין אוגד, כדוגמה לעיל: "אפר [...] זה דשן [...] אפר זה דשן טוב מאוד"; דוגמות אחרות: "ספרים זה סטימצקי", "מציאת פתרון לבעיות הכלכליות זהו חלומי של כל ישראלי".

ז. המנייה בלשון המקרא מגוונת בסדר רכיבה: בצד הסדר יחידות-עשרות-מאות, והוא הרוב, משמש הסדר מאות-עשרות-יחידות, והוא המיעוט (ויש גם הסדר הנדיר מאות-יחידות-עשרות).

ויחי מתושלח **שבע ושמונים שנה ומאת שנה** ויולד את למך (בראשית ה, כה). ויהי כל ימי למך **שבע ושבעים שנה ושבע מאות שנה** וימת (שם, לא).

ויחי נחור **תשע ועשרים שנה** ויולד את תרח (שם יא, כד).

ויהיו חיי שרה **מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים** שני חיי שרה (שם כג, א). ויהי כל בכור זכר במספר שמות מבן חדש ומעלה לפקדיהם **שנים ועשרים אלף שלשה ושבעים ומאתים** (במדבר ג, מג).

וכל בקר זבח השלמים **עשרים וארבעה פרים** אילים ששים עֲתִידִים ששים כבשים בני שנה ששים זאת חֲנֻכַּת המזבח אחרי המשח אותו (שם ז, פח).

המנייה בלשון ימינו היא בסדר אלפים-מאות-עשרות-יחידות: **אלף תשע מאות שבעים וחמישה שקלים**. על השימוש במספרים אעמוד גם בסעיף הבא, שיעסוק בהיבטים הדקדוקיים האחרים.

ח. האיחוי רב מאוד בלשון המקרא, והשעבוד נפוץ פחות: בדוגמות מספר במדבר כל המשפטים מאוחדים, ואין משפטים משועבדים כלל פרט למשפטי הדיבור הישיר. כמובן היה גם שעבוד בלשון המקרא, למשל (פיזור אותיות מציין איחוי, ועיבוי מציין שעבוד):

וַיֵּכְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צָבָאָם; וַיְכַל אֱלֹהִים בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ **אשר עשה** וַיִּשְׁבֹּת בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכָל מְלֹאכְתּוֹ **אשר עשה**; וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ **כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות** (בראשית ב, א-ג).

ברם האיחוי מרובה מן השעבוד, כפי שמראה גם הדוגמה הזאת. גם בלשון ימינו משמש האיחוי, אבל השעבוד מרובה מאוד. בדוגמה מ"חמסין וציפורים

משוגעות" יש איחוי אבל בצדו שעבוד: "חשבתי שאמאשלך אוהבת את אבא שלך", "בואי נצא, [כי] אני מתה לעשן", "נוכרת במה שאמרת לי פעם".

ט. בלשון המקרא הנשוא הקודם לנושא כולל מופיע בעיקר בלשון יחיד:⁸ "ותען רחל ולאה ותאמרנה לו" (בראשית לא, יד), "אז ישיר משה ובני ישראל" (שמות טו, א). בלשון ימינו מכיוון שהנושא מקדים את הנשוא, ההתאם התחבירי מתקיים: "משה ואהרן באו", "שמעון והחברים שלו שרו". אבל בפועל **היה** הקודם לנשוא ברבים נמצא את צורת היחיד לעתים קרובות גם היום: "היה לו המון הזדמנויות".

י. מבני **יש ל-**, **אין ל-** ו**היה ל-** מצריכים בלשון ימינו תוספת של **את** כשה"נושא" מיועד,⁹ למשל: "אין לנו את אותם זיכרונות שהיו להורים שלנו". בכך הם שונים מן הנוהג הרווח בלשון המקרא, אם כי כבר בה יש סימנים לכך שהנושא ההיסטורי של **היה ל-** מצריך את ציין המושא **את**, כגון "ואיש את קדשיו לו יהיו" (במדבר ה, י).¹⁰

אפשר למנות עוד הבדלים תחביריים רבים בין לשון המקרא ללשון ימינו, כגון הצרכות שונות לפעלים, חריגיות ועוד. רוזן, גלינרט, ברמן וחוקרים רבים אחרים הרבו לתאר תופעות תחביר מיוחדות ללשון ימינו.¹¹ כאן התמקדתי בתופעות אחדות הנובעות מן החוקיות המתגלה במקרא ולא בתופעות חריגות שאינן יוצרות דקדוק. בלשון ימינו בולט השימוש השכיח ב**לא** (במקום באין) במשפטים שמניים שנשואם בינוני של פועל, כגון "אני לא מתאפקת". במקרא שימוש זה נדיר למדי: המילית **לא** מופיעה בעיקר במשפטים שפועליהם נטויים בעבר או בעתיד ובמשפטים שמניים מסוגים אחרים ולא במשפטי בינוני.¹²

8. מ' מורשת, "הנשוא הקודם לשני נושאים בלשון המקרא", לשוננו לא (תשכ"ז), עמ' 251–260.

9. ח' רוזן, עברית טובה, ירושלים 1967, עמ' 34–35.

10. י' בלאו, "עיונים בתחבירה של לשון המקרא", ספר טור-סיני: מאמרים בחקר התנ"ך, בעריכת מ' הרן וב"צ לוריא, ירושלים תש"ך, עמ' 145–147.

11. רוזן, עברית טובה (לעיל הערה 9); ח' רוזן, העברית שלנו, תל-אביב תשט"ז; H. B. Rosén, *Contemporary Hebrew*, The Hague 1977; R. A. Berman, *Modern Hebrew Structure*, Tel Aviv 1978; L. Glinert, *The Grammar of Modern Hebrew*, Cambridge 1989; O. R. Schwarzwald, *Modern Hebrew*, München 2001.

12. אם כי הוא מצוי גם במקרא: "ולא יודע עֵל בְּשֵׁת" (צפניה ג, ה), "יָדָךְ לֹא אֶסְרוֹת" (שמואל ב, ג, לד).

אופי התחביר המקראי הוא היוצר את עיקר הזרות מלשון ימינו, ברם הוא אינו בהכרח תולדת ריחוק הזמן והשפעת לשונות זרות. עוד בלשון חכמים נזנחה מערכת הזמנים המקראית ונוצרה מערכת אחרת, הדומה יותר למערכת הזמנים של ימינו. יתר על כן, רוב הספרות שחוברה אחרי תקופת המשנה והתלמוד נכתבה בסגנון חופשי שתחבירו דומה לתחביר לשון ימינו יותר משהוא דומה ללשון המקרא, למשל ספרות השאלות והתשובות וחיבורים פרשניים אחרים שנכתבו מאז ימי הביניים.

ד. המערכות הדקדוקיות האחרות

בדיון כאן אפריד בין המערכת המורפולוגית למערכת הפונולוגית.

המערכת המורפולוגית

דרכי תצורת המילים ודרכי נטיות המילים בלשון ימינו מבוססות על המצוי במקרא. אנחנו שואלים מילים היום כשם ששאלו אבותינו בתקופת המקרא, ואנחנו יוצרים הרבה מילים חדשות באמצעות שורשים ובניינים או משקלים כמו בלשון המקרא. כשם שיש **האהיל** מן **אוהל** במקרא, כך יש היום **אותת ואיית** מן **אות**. מילים אחרות נוצרות באמצעות תוספת של סיומות או תחיליות: כשם **שראשון** נוצרה מן **ראש** במקרא, **עיתון** נוצרה מן **עת** בעברית החדשה; כשם **שלפני** נוצרה מן **פנים** בתחילית **ל-** במקרא, נוצרו בעברית החדשה מילים כמו **בזהירות**, **בין-תחומי**, **דו-לשוני** וכיו"ב. גם הרכבים, הלחמים והדבקות רכיבים נוצרים כמו בלשון המקרא: **רועה צאן**, **עובד אדמה** נוצרו בעבר, **ומדריך טיולים** נוצר בימינו; **בני ישראל** נוצר בעבר, **וחדר מורים** נוצר בימינו; **שלשום** (אולי מן שֶלֶש+יום, בעקבות האכדית) והרבה שמות פרטיים, דוגמת **אחימלך** (אח+מלך), **אבינעם**, **בנימין**, נוצרו במקרא, **ומדרחוב** (מדרכה+רחוב) ו**רַכְבָּל** (רכבת+כבל) נוצרו בימינו.

נטיות הפועל ממשיכות את המצוי במקרא. אמנם הצורות הקרויות מהופכות אינן משמשות בפי העם, אבל נטיית הפעלים ממשיכה את השכיח והרגיל בלשון המקרא: **אכלתי, אוכל, אוכלת, אכל, תאכל** כבמקרא, בצד **אספת, תאסף**. נטיית הפועל שהתחדש ה**בריש**, **יבריש** מקבילה לנטיית ה**בדיל**, **יבדיל** שבמקרא. **בהסתפח** שבמקרא חל שיכול עיצורים, והיום **הסתחרר** ניטה באותה דרך.

ואף על פי כן יש שינויים אחדים.

דרך תצורת מילים שלא הייתה בלשון המקרא היא דרך הנוטריקונים והקיצורים. היא יצרנית מעט בלשון ימינו. חלק מהנוטריקונים והקיצורים הגויים כמילים עצמאיות, דוגמת **דו"ח**, **ח"כים**, **(מה מצב ה) עו"ש**, **מזל"ט**;

חלקם נכתבים כקיצורים אבל הגויים כמילים עצמאיות, דוגמת **אח"צ** (אחר הצהריים), **בי"ס** (בית ספר), **ע"י** (על ידי); ומקצתם הגויים בשמות האותיות, דוגמת **ש"ג** (שי"ן גימ"ל), **מ"פ** (מ"ם פ"א).

תבניות שהיו קיימות בלשון המקרא זוכות לפעמים לשינוי משמעות בלשון ימינו. התבנית קטיל לשם עצם ולשם תואר קיימת מאז לשון המקרא, דוגמת **ימין ועשיר**, אבל הוראת שם התואר 'שאפשר ל-', 'ראוי ל-', דוגמת **אכיל**, **הפיך**, חדשה היא.¹³ התפעל מציין היום שינוי מצב יותר מאשר חזרה או הדדיות, למשל **התאזרח**, **התגמד**, **התגמש**.

מספר הבניינים בימינו הוא שבעה (קל, נפעל, פיעל, פועל, התפעל, הפעיל והופעל), ושלושת בנייני פולל, פולל והתפולל (פועע, פועע והתפועע) מתקיימים אף הם. נעלמו כבר בעבר הסביל של קל (כגון **יתן**, **אכל** שבמקרא) ועוד בניינים נדירים שהיו במקרא. בדוגמה מן המקרא לעיל מופיע גם פועל נדיר וייחודי: **התפקדו** בבניין התפעל, סביל של התפעל חסר ההכפלה בעי"ן הפועל. הפועל הזה נדיר במקרא, והוא לא התקיים אחריו. יש הטוענים כי היצירה של פעלים כמו **התחבר**, **השתבץ** ללא מכפל בעי"ן הפועל היא עדות לבניין חדש, אבל לדעתי אין זה בניין חדש אלא אותו בניין התפעל, שהרי אין מכפל בלשון ימינו.¹⁴ פעלים אלו נוצרו משמות העצם **חבר** ו**שבץ**, והם שומרים את איכותם של עיצורי המקור שבשם. חידוש בניין אחד יש בלשון ימינו, והוא התפועל בלשון הדיבור בפעלים בודדים: **התפוסר** (=אולץ להתפטר), **התנודב** (=אולץ להתנדב), כסביל של בניין התפעל, בתנועת ו בדומה לבניינים הסבילים פועל והופעל; אבל פרט לשני אלה אינני מכירה פעלים בבניין זה.

נטיית השמות ביחיד וברבים, בזכר ובנקבה שיטתית בלשון ימינו יותר מבלשון המקרא. שמות חדשים נוטים ככלל בסיומות +**ים** לרבים, +**ות** לרבות, +**ית** לנקבה, למשל **מעתיק-מעתיקים**, **תגובית-תגוביות** (talk-back במרשתת), **תכשיר-תכשירים** והחידוש **חרשן** (ימי שמקדיש הרבה זמן ללימודים), שנטייתו **חרשנית**, **חרשנים**, **חרשניות**. רק אם המילים שייכות למשקלים ידועים מן העבר, נטייתם בסיומות לפי הרגיל במשקל למשל במשקל קיטלון גם שמות חדשים נוטים בסיומת **-ות** כבעבר, לדוגמה **עיפרון-עפרונות**.

כאמור, נטיית הקניין של השמות נדירה, אבל כשהיא מתקיימת היא ממשיכה את הנהוג שבמקרא, בדרך סדירה יותר. בדוגמות מן המקרא שלעיל יש כמה

13. ר' גדיש, "דרכי ההבעה של שם התואר לציון האפשרות: עיון במאגר המונחים של האקדמיה ובמילונות העברית", שערי לשון: מחקרים בלשון העברית בארמית ובלשונות היהודים מוגשים למשה בר-אשר, ג, בעריכת א' ממך, ש' פסברג וי' ברויאר, ירושלים תשס"ח, עמ' 71-85.

14. עי' אורנן, "שני התפעל", שי לחיים רבין (לעיל הערה 3), עמ' 1-3.

שמות נטויים שאינם נוהגים כך בלשון ימינו: **משפחתם, אבתם, צבאתם**; אף על פי שהשמות ברבים, הכינויים דומים לכינויי היחיד (הש': סוקס). היום הנטייה הסדירה היא: **משפחותיהם, אבותיהם, צבאותיהם** – אם בסיס הנטייה הוא רבים, הכינויים הנוספים הם כינויי הרבים. על ההגבלות בנטיית כינויי המושא כבר דנתי לעיל בסעיף התחביר.

הרבה מנטיות הפעלים המקראיות נעלמו כבר בלשון חכמים, והן נעדרות גם בלשון ימינו. הצורות המקוצרות והמוארכות של העתיד והציווי אינן קיימות עוד היום. אין **אמותה, נעברה, יהי, ימות, שָׁבָה** וכיו"ב. צורות כאלה מצויות בעיקר בשירים, לדוגמה: "הבה **נרימה** נס ואבוקה", "לו **יהי**", אבל לא בלשון הדיבור ולא בלשון הכתובה, בין בסיפורת בין בלשון הבינונית.

הציווי שכיח בלשון ימינו בפעלים העלולים, כגון **שָׁב, קום, קח, לד, תן, בוא, צא**. בפעלים שאינם שכיחים משמשות צורות העתיד למיתון הציווי, דוגמת **תשמעו** (במקום: שִׁמְעוּ), **תלמדו** (במקום: לִמְדוּ). ואף על פי כן בלשון הדיבור נוצרו היום צורות ציווי חדשות בפעלים שכיחים, בהשמת התחילית **ת־** ובשמירת העיצורים והתנועות שבנטיית העתיד. לכן נשמע **כָּנס מן תיכנס** (במקום: היכנס), **פָּתח מן תפתח** (במקום: פָּתַח), **עָזְבִי מן תעזבי** (במקום: עֲזָבִי), **שָׁבְרִי** (ימינה) מן **תשְׁבְּרִי** (במקום: שְׁבֵרִי) וכן **סָתַלַק מן תסתלק** (במקום: הסתלק).¹⁵

הקצף יוצא בימינו על השיבושים בתחום המספרים. מערכת המספרים בעברית בעייתית כולה, כי היא מורכבת מאוסף של מילים שאין קשר ביניהן (אחד, שניים, שלושה...). כמו כן לשמות המספר משלוש עד עשר יש סיומת **אָה** בהצטרפם לשמות ממין זכר, ואין להם אותה סיומת בהצטרפם לשמות ממין נקבה. הבעייתיות קיימת גם בצורות מאחת-עשרה עד תשע-עשרה בנקבה, שכן הסיומת **e (אָה)** מאפיינת שמות ממין זכר (הש': מורה, מרצה) ולא שמות ממין נקבה. לכן תדיר נשמע שגיאות מסוג **"תביא לי שתי תשע אחוז (גבינה)"**, **"שמונה-עשרה חבילות/זָרִים"** (במקום: שְׁנֵי גביעי גבינה תשעה אחוזים, שמונה-עשרה חבילות, שמונה-עשר זרים).¹⁶

15. S. Bolozky, "On the New Imperative in Colloquial Hebrew", *Hebrew Annual Review* 3 (1979), pp. 17–23; א' (רודריג) שורצולד, "פְּנִים נְחוּץ בעברית: בין התפתחויות היסטוריות טבעיות להשפעות זרות", מְשָׁאָת אֶתְרִן: מחקרים בלשון מוגשים לאהרן דותן, בעריכת מ' בראשר וח"א כהן, ירושלים תש"ע, עמ' 620–622.

16. D. Ravid, "Neutralization of Gender Distinctions in Modern Hebrew Numerals", *Language Variations and Change* 7 (1995), pp. 70–100; ע' מאיר, "זכר ונקבה במספר: המין הדקדוקי בשמות המספר כמערכת פגיעה", בלשנות עברית 55 (תשס"ה), עמ' 31–42.

למעשה סימנים לשיבוש ההתאם במספרים יש כבר בלשון המקרא, והם מתחזקים בלשון חכמים, לדוגמה: **ארבעה פעמתי** (מלכים א ז, ל), **שלשת נשי בניו** (בראשית ז, יג), **שני חצוצרות** (משנה סוכה ה, ד), אבל השיבושים היו תמיד המיעוט. שיבושים מסוג זה צורמים מאוד באוזני מי שיודע את הכללים, ואלה רבים בין המשכילים. מכל מקום תהליך זה של טשטוש ההבחנה בין זכר לנקבה במספרים קרה גם בלשונות שמיות אחרות בכיוונים אחרים,¹⁷ ואת המשך התפתחותו מי ידע.¹⁸

המערכת הפונולוגית

כאמור לעיל, אין לנו תיעוד של לשון מדוברת ממש בתקופת המקרא אלא מבעד לכתוב. מערכת האותיות בטקסט המקראי, הניקוד והטעמים מלמדים אותנו על מערכת ההגייה של העברית המקראית, ואולם חלק מן ההבנה בדבר דרכי ההגייה של אבותינו מבוסס על השוואה ללשונות שמיות אחרות ועל שחזור בלשני של מערכות ההגייה שלהן. וברור לנו שכבר במקרא היו חילופי הגייה, כגון ש"יין ההגוייה כסמ"ך באזורים מסוימים (כמו בסיפור **שיבולת-סיבולת** על בני אפרים בשופטים ו) או ש"יין ההגוייה כסמ"ך (על פי חילופי כתיב כגון **סבך-שבכה**, **סכלות-שכלות**). ויש עוד תופעות רבות: השמטת עיצורים, כגון "וישב **בִּית** החפשי" (דברי הימים ב כו, כא; הש': "וישב בְּבֵית החפשי" [מלכים ב טו, ה]), חילופי **רְשָׁפִי** (תהלים עו, ד) – **רְשָׁפִי** (שיר השירים ח, ו), **אֶסְפוּ** (ירמיהו יב, ט) – **אֶסְפִּי** (שם י, יז), השמטת **ו־h**, לדוגמה: **הַשְּׁפֹת** (נחמיה ג, יג) במקום **הַשְּׁפֹת**, **הַאֲזָקִים** (ירמיהו מ, ד) במקום **הַאֲזָקִים**, **בְּלִטִּיהֶם** (שמות ז, כב) לצד **בְּלִטִּיהֶם** (שם, יא). כל אלו ועוד מעידים על תהליכים חיים של לשון הדיבור ועל הגייה מגוונת מאוד. במקרים רבים היו אנלוגיות בין גזרות, כמו "האספו ואגידה לכם את אשר **יִקְרָא** אתכם באחרית הימים" (בראשית מט, א). המילה כתובה באל"ף, אבל הכוונה לפועל **קרה**, וצריך היה להיות **יִקְרָה** בה"א.¹⁹ קרוב לוודאי שגם באותם ימים היו הבחנות ברורות בין לשון טובה יותר ללשון טובה פחות. לשון ימינו התרחקה מאוד מן ההגייה של לשון המקרא: נעלמו כמה מן העיצורים המקראיים, ואיננו מבחינים בין ש"יין לסמ"ך (הבחנה זו אבדה כבר

17. ת' צבי, "המין הדקדוקי בשמות המספר בכמה לשונות שמיות: תגובה למאמרה של עירית מאיר, 'זכר ונקבה במספר, המין הדקדוקי בשמות המספר כמערכת פגיעה' (בלשונות עברית 55, עמ' 31–42)", בלשונות עברית 57 (תשס"ו), עמ' 89–93.

18. עוד בעניין תופעות מורפולוגיות ר' מאמרי "התפתחויות מורפולוגיות בעברית", מאתיים וחמישים שנות עברית חדשה, בעריכת ח"א כהן, ירושלים תשס"ט, עמ' 177–209.

19. והש' לתהליך דומה הקורה בעברית בת זמננו בפועל **לקרות**, שרבים הוגים אותו כאילו היה משורש קר"א: "זה יכול **לקרוא**".

בשלהי תקופת המקרא), בין טי"ת לתי"ו, בין קו"ף לכ"ף דגושה ובין בי"ת רפה לוי"ו, ובפי רוב הישראלים גם אבדה ההבחנה בין חי"ת (לועזית) לכ"ף רפה ובין עי"ן לאל"ף ולה"א, הצדדיי נהגית כמחוככת ולא כנחצית ואין הבחנה בין הביצועים הקשים והרפים של בגדכפ"ת אלא רק בין פכ"פ לבכ"פ בנסיבות מסוימות. תחת זאת נוספו עיצורים חדשים בהשפעת לשונות זרות – ċ (צ'יפס), dʒ (ג'וק), ž (ז'קט) ו-w (ויסקי).²⁰ איננו מכפילים עיצורים אחרי תנועה כבתנאים המקראיים, ולכן הדיגוש הוא חסר משמעות פונטית והוא מתגלה רק בבכ"פ. בפי רוב הדוברים אין הגיית ה"א, וגם האל"ף והעי"ן נשמטות דרך קבע, כגון "קורים לי אורה" ולא "קוראים", "ראיתי תונת דרכים" ולא "תאונת", "גבינה צובה" ולא "צהובה ועוד. גם מערך התנועות השתנה, ובפינו רק חמש תנועות ולא שבע. השווא הנע אינו נהגה באותם תנאים כבמקרא, ויש למשל הבדל הגייה בין פֶּרֶאש לבין פֶּרוֹשׁ, בין שְׁזִיף לבין שְׁתִּיל, אף שניקודן שווה.²¹ אין תמה אפוא שקשה לדוברים לעקוב אחרי הדרישות הנורמטיביות של נטיית המילים: מֶרֶק יִרְקוֹת הנכון או *מֶרֶק יִרְקוֹת השגוי, מְטוֹסִים הנכון או *מְטוֹסִים השגוי, מְסוּקִים או *מְסוּקִים צֹאֵר הֶרֶחַם או *צֹאֵר הֶרֶחַם ועוד הרבה.

גם בהטעמה חל שינוי: הטעם אינו רק מלרעי או מלעילי אלא לפעמים גם קדם-מלעילי או אפילו קדם-קדם-מלעילי (התמדתי, קיבוצניקיות). הטעם המלעילי אינו מוגבל רק למשקלים מסוימים (ממשלת-, נצח) ולנטיות מסוימות (אהבתי, בנו) כמו בלשון המקרא, אלא הוא מצוי גם בקבוצות כמו שמות פרטיים (יפה לעומת יפה, שושנה לעומת שושנה), שמות האותיות (אל"ף, למ"ד), מילים לועזיות ומילות סלנג (אובייקטיבי, טמבל, אהבל), נוטריקונים נטויים (ח"כים, מנכ"לית), כינויי חיבה (חמודי, דורוני) ומילות משחק (גולות, קלפים, פוקימון).²² כל התופעות האלה גורמות לכך שלשון המקרא שונה מאוד מן הלשון המדוברת של ימינו. ההבדל הפונולוגי הוא הגדול ביותר, ולכן קרוב לוודאי שאיש מבני תקופת המקרא לא היה מבין את דיבורנו. לא כך הדבר לו עיין בלשון

20. אמנם העיצור w היה קיים בעברית המקראית, והוא עדיין מצוי בקריאת התורה בפי עדות אחדות, אבל הגייתו בעברית החדשה במילים שאולות היא חיקוי של ההגייה הלועזית. בשנות החמישים של המאה העשרים מילה כמו ויסקי נהגתה viski ולא viski.

21. התנאים מתוארים במפורט: O. Schwarzwald (Rodrigue), "Modern Hebrew Consonant Clusters", *Perspectives on Language and Language Development*, ed. D. Ravid and H. Bat-Zeev Shyldkrot, Dordrecht 2004, pp. 45–60.

22. עוד בעניין התופעות הפונולוגיות אצל ש' בולוצקי, "שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת", מדברים עברית: לחקר הלשון המדוברת והשונות הלשונית בישראל, בעריכת ש' יזרעאל ומ' מנדלסון (תעודה, יח), תל-אביב תשס"ב, עמ' 278–239.

הכתובה. הוא היה מוסיף להבין את הכתוב, אם כי היה מתפלל על הקשרי המילים, על משמעויות חדשות ועל מילים חדשות. את המערכות הדקדוקיות האחרות הוא היה מבין היטב, כי כל מה שנמצא בהן – סימוכין יש לכך בלשון המקרא.

ה. הנגישות לסוגי הלשון שונה

ההשוואה בין לשון המקרא ללשון ימינו העלתה שהפער ביניהן רב בתחום התחביר והפונולוגיה ורב פחות בתחום המורפולוגיה. חלק גדול מן הזרות המורגשת בלשון המקרא נובע משינויי המשמעות של המילים המקראיות ומהבדלים באוצר המילים שמקורם באבדן חלק מן המילים שבמקרא ובתוספת מרובה של מילים מתקופות לשון אחרות ומלשונות זרות.²³ כפי שהראיתי לעיל, אם בוחנים את התופעות אחת לאחת, לשון המקרא אינה כה רחוקה מלשון ימינו. ואף על פי כן התחושה היא שלשון המקרא אינה ברורה דייה לקורא הישראלי ואינה מובנת לו. אם בלשון השירה והנבואה עסקינן, אין להתפלל על כך, אבל מדוע גם לשון הסיפור המקראי ניכרת בזרותה? הריחוק הרב נובע מכמה גורמים לא לשוניים הקשורים זה בזה:

1. תהליכי חינוך: התנ"ך אינו עוד מרכזי במערכת החינוך. השעות המוקדשות בבתי הספר ללימוד התנ"ך מעטות. חשובים מן המקצוע הזה האנגלית, המתמטיקה, המדעים, המחשב ותחומים אחרים. המצב דומה בחינוך הממלכתי ובחינוך הממלכתי-דתי. זאת ועוד, אין לומדים טקסטים שלמים אלא פרקים נבחרים – מהעדר זמן כמובן. בכוונה נקטתי לשון לומדים ולא לשון קוראים, כי כמעט אין קוראים את הטקסט המקראי. לפעמים קוראים פסוקים אחדים, פעם אחת בלבד, לצורך הדיון. בקריאה שטחית כזאת הלשון כמעט אינה נתפסת. בחינוך הדתי הלימוד באמצעות סיפורים ממדרשי האגדה אף מרחיק מן הלומד את הטקסט המקראי עוד יותר, כי הטקסטים כמעט אינם נקראים אלא רק מוסברים. ברם יתרונם של הלומדים בחינוך הדתי הוא שהם שומעים את קריאת הפרשה וההפטרה בכל שבוע בבית הכנסת.

יתר על כן, היום אין לומדים בעל פה מאומה. זאת החלטה פדגוגית נלוזה, כי אין יעיל משינון וחזרה להחדרת אוצר מילים ומבנים דקדוקיים למאגר הלשוני של הלומד. בעבר נהגו ללמוד שירות מקראיות בעל פה, קראו את הפרקים בשלמותם ושינונו ביטויים ופסוקים נבחרים, ויש להצטער על המצב היום.

23. סקירה ממצה יותר על המגמות הרווחות בעברית בת זמננו נמצאת במאמרי "מגמות בעברית בת זמננו", השפה העברית בעידן הגלובליזציה (עיונים בחינוך היהודי, יב), בעריכת נ' נבו וע' אולשטיין, ירושלים תשס"ח, עמ' נט-פא.

2. הרגלי קריאה: הרגלי הקריאה של הילדים השתנו במרוצת השנים. אמנם יש ילדים הרשומים לספריות והמחליפים ספרים בתדירות גבוהה, אבל הם מעטים. רוב הילדים אינם מרבים לקרוא, ואם הם קוראים – אין הם קוראים את הספרות הקלסית שקראו הוריהם בילדותם אלא ספרים פופולריים יותר ("הארי פוטר" ודומיו הם המבוקשים ביותר). קריאה בתנ"ך ובספרות המקורות אינה נחשבת בלוי מקובל לשעות הפנאי. הדבר אמור הן בחברה הדתית והן בחברה הלא-דתית.

3. תהליכי חילון: הספרות החילונית שנכתבה באירופה במאה התשע-עשרה, ספרות שהייתה תחילתה של תחיית הלשון העברית, ביקשה לחזור אל המקורות הקלסיים, וכתבתו של אברהם מאפו ב"אהבת ציון" משקפת מגמה זו. התנ"ך נחשב לקלסי שבמקורות, ולשון חכמים נחשבה כשיבושה של לשון המקרא. ברם מאפו עצמו ב"עט צבוע" וכותבים אחרים בני זמנו המשיכו בדרכם של רבים שכתבו עברית בסגנון חופשי יותר, דומה לתחביר הזמנים של לשון חכמים ושל לשונות אירופה. התנועה הציונית ביקשה להתנתק מן הגולה ומן המסורות הדתיות שליוו את היהודים במשך דורות רבים, ורוב הדוגלים בעקרונותיה הפנו עורף לדת. תהליכי החילון האלה נמשכו בארץ, והטקסטים היהודיים המסורתיים בכלל אבדו לחלק נכבד מן האוכלוסייה. התנ"ך, סידור התפילה, המחזור, המשניות והגמרא הפכו לנחלתם של הדתיים, כי הם המשיכו לקרוא ולעיין בהם.²⁴ אינני טוענת כאן שלדתיים יש חזקה על הטקסטים האלה, אבל ברור הוא שהם בקיאים בהם בגלל השינון יותר מאלו שאינם דתיים. בעצם הקריאה השבועית בפרשת השבוע ובהפטרה ובעצם הקריאה היומית בסידור התפילה יש משום שינון של טקסטים, ולכן הם מכירים טוב יותר את הטקסטים האלה. בכל זאת גם הדתיים אינם יודעים את התנ"ך כולו אלא חלקים מוגבלים מתוכו: החומש, ההפטרות, המגילות ופרקי תהלים. את רוב התנ"ך גם הם אינם מכירים ואינם משננים.

4. העדר כבוד לתרבות אמת: לשון מתפתחת בהתמדה. לשוננו מוסיפה להתפתח כל הזמן, ואין דומה העברית של ראשית המאה העשרים ואחת לעברית של ראשית המאה העשרים, קל וחומר שאין היא דומה וקרובה כל כך ללשון המקרא. עם של תרבות אינו מפנה עורף למקורות תרבותו, אבל מגמות החדשנות השולטות בעולמנו אינן נותנות מקום של כבוד לתרבות העבר. שורשי התרבות נטועים בספרות המקורות – המקרא, המשנה ושאר המקורות העבריים מן העבר. כדי לטפח את העץ יש לדשן את האדמה ולוודא ששורשיו יציבים ושגידולו עולה יפה. בגווה השורשים לא תהיה לעץ תקנה. התעלמות מן המקורות הספרותיים העבריים, ובראשם המקרא, כמוה כקיצוץ השורשים.

24. וניכרת בשנים האחרונות מגמה בקרב חילוניים משכילים לחזור אל ארון הספרים היהודי, לקרוא ולעיין בטקסטים המסורתיים, ללמד ולפרשם.